

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси
ТЕМУРИЙЛАР ТАРИХИ ДАВЛАТ МУЗЕЙИ

ХАЛҚАРО АМИР ТЕМУР ХАЙРИЯ ЖАМОАТ
ФОНДИ

ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДА ИЛМ-ФАН ВА МАДАНИЯТ РИВОЖИНИ ЎРГАНИШ ВА ТАРҒИБ ҚИЛИШНИНГ УМУМБАШАРИЙ АҲАМИЯТИ

Республика илмий-амалий конференция
материаллари

ЎЗБЕКИСТОИ РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
ТЕМУРИЙЛАР ТАРИХИ ДАВЛАТ МУЗЕЙИ
ХАЛҚАРО АМИР ТЕМУР ХАЙРИЯ ЖАМОАТ ФОНДИ

ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДА ИЛМ-ФАН ВА МАДАНИЯТ РИВОЖИНИ ЎРГАНИШ ВА ТАРҒИБ ҚИЛИШНИНГ УМУМБАШАРИЙ АҲАМИЯТИ

*Республика илмий-амалий конференция материаллари.
Тошкент, Темурийлар тарихи давлат музейи
2017 йил 6 апрель*

10-китоб

«Фан»
нашриёти
Тошкент 2019

УЎТ: 821:005.44:801.73

КБК 83.3(5Ў)

Г 57

Масъул муҳаррир:

Хуршид ФАЙЗИЕВ, тарих фанлари номзоди

Илмий муҳаррир:

Омонулло БЎРИЕВ, тарих фанлари номзоди

Тўпловчи:

Азизжон ШАРИПОВ, ЎзР ФА Темурийлар тарихи
давлат музейи илмий ходими

Такризчилар:

Мирсодиқ ИСҲОҚОВ, тарих фанлари доктори, профессор;
Ҳамидулло ЛУТФУЛЛАЕВ, тарих фанлари номзоди

Г 57

Темурийлар даврида илм-фан ва маданият ривожини ўрганиш ва тарғиб қилишнинг умумбашарий аҳамияти / Республика илмий-амалий конференция материаллари. 10-китоб. — Тошкент: «Фан» нашриёти давлат корхонаси, 2019 — 240 б.

Темурийлар даврида илм-фан ва маданият ривожини ўрганиш ва тарғиб қилишнинг умумбашарий аҳамияти» мавзuida ўтказилган Республика илмий-амалий конференция Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 13 февралдаги 126-ф-сон фармойишига асосан Ўзбекистонда 2017 йилда Республика миқёсида ўтказиладиган илмий ва илмий-техникавий анжуманлар режасига мувофиқ ўтказилган. Мазкур тўплам ЎзР ФА Темурийлар тарихи давлат музейи Илмий кенгашининг 2018 йил 14 сентябрдаги мажлиси қарори асосида нашрга тавсия этилган ҳамда Давлат илмий-техника дастурлари доирасида бажарилаётган ПЗ-2017092838. «Амир Темур. Библиография. Биринчи китоб» мавзuidaги амалий лойиҳа доирасида чоп этилди.

УЎТ: 821:005.44:801.73

КБК 83.3(5Ў)

ISBN 978-9943-19-486-1

© Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси
«Фан» нашриёти давлат корхонаси, 2019

Сўзбоши

Ёзма ёдгорликлар, тарихий манбалар бизнинг бой ўтмишимиз ҳақида ҳозирги ва келажак авлодларга қимматли маълумотларни беради, ўзлигимизни, тарихимизни англашга ёрдам беради. Амир Темур ва темурийлар даврига бағишланган асарлар шу давр ҳақидаги тарихий ҳақиқатни очиб беришда катта аҳамият касб этади.

Темурийлар тарихи давлат музейи Соҳибқирон ҳаёти ва фаолиятини, темурийлар даврини аниқ тизимда тадқиқ этувчи илмий марказ сифатида фаолият олиб бормоқда. Музейда ўтказилган илмий анжуманлар музейда ўзига хос анъанага айланиб қолган. Уларда Амир Темур ва темурийлар даври тарихининг турли масалалари қамраб олинган бўлиб, материаллар истиқлол йилларида нафақат ўзбекистонлик олимлар, балки хорижий олимларнинг ҳам Амир Темур ва темурийлар даври тарихи ва маданиятини ўрганиш борасидаги тадқиқотларининг илмий хулосалари акс этган, фикр-мулоҳазаларда янги талқинлар қўзғатилди.

Конференция материаллари асосида тайёрланган навбатдаги тўпلام сон жиҳатидан ўнinchидир ва Темурийлар тарихи давлат музейида ўтказилган илмий конференция материалларидан ташкил топган. Мазкур анжуман Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 13 февралдаги 126-ф-сон фармойишига мувофиқ Ўзбекистон Республикасида 2017 йилда Республика миқёсида ўтказиладиган илмий ва илмий-техник анжуманлар режасига киритилган.

“Темурийлар даврида илм-фан ва маданият ривожини ўрганиш ва тарғиб қилишнинг умум-башарий аҳамияти” номли мазкур тўпلامдаги мақолалар мазмун жиҳатдан 6 қисмга ажратилган: 1. Темурийлар даври ёзма ёдгорликлари; 2. Давлат ва жамият бошқаруви; 3. Халқаро муносабатлар ва ҳарбий санъат тарихи; 4. Архитектура ва бунёдкорлик ишлари; 5. Темурийлар даври ренессанси; 6. Темурийлар даври тарихининг умумий масалалари.

Биринчи қисм — манбашунослик ва тарихшунослик (Бўриев О., Абдукадиров А., Яхшиев А., Зокиров Ш.; Валиев А.; Раҳматуллаева О., Арипова И., Мелибоев С.; Раҳмонов Б., Эрназаров Ш., Шарипов А.), шажарага оид (Боқиев А., Бобоева С., Йўлдошева З.; А.Захидий), рус шарқшунослари тадқиқотлари (Тоштуров Ш.), янги нашрлар (Исломов З.) ҳамда архив материалларининг таҳлилига (Ҳамидова М.) бағишланган мақолалар;

Иккинчи қисм — давлатчиликка оид (Файзиев Х.Т., Тўлқин Ҳайит; Хайтматова Г., Каримова М.), иқтисодий масалалар (Худаёров А.), ижтимоий таркиб ва этник масалалар (Халилов С., Назарова Н.; Улашова С.), диний масалалар (Атаходжаев А., Жабборов Н.; Чориев А., Низомов Х., Аҳмадова Н.) ҳамда вақф ҳужжатлари тадқиқи (Султонов Ў., Бузруков М.) бағишланган мақолалар;

Учинчи қисм — сиёсий-иқтисодий алоқалар (Юсупова Д., Усмононов В.), дипломатик маданият (Эрназаров Р.), ҳарбий санъат (Иброҳимов О., Эшов Б.), тактика ва стратегия (Илҳомов З., Адхамова З.), ҳарбий истехкомлар (Филанович М.), ҳарбий анжомлар (Раҳимова З.) ҳамда ватанпарварлик тарбиясига оид (Мадраимов А., Бўронов Ж.) мақолалар;

Тўртинчи қисм — меъморчилик тараққиёти (Аскарров Ш., Султонова Д., Гильманова Н.), шаҳарсозлик (Маматмусаев Т.), зиёратгоҳлар ободончилиги (Маликов А.) ҳамда маданий ёдгорликлар тадқиқи (Ахмедов М., Тўхбоева Н., Ҳамидова М., Юсупова М.) оид мақолалар;

Бешинчи қисм — муаммонавислик анъаналари (Жўраев Ж.), мусиқа санъати (Иброҳимов О., Турсунова М., Ҳандамова М.); илм-фан тараққиёти (Ширинов Т., Каримова М., Эрбутаева Ў., Жумабекова С., Сулайманов А.); хронология (Қодирова Л.Б., Муродова М.), назмий асар-

лар таҳлили (Жўраев О., Жўраев Ж.); хорижий адабиётлар тадқиқи (Исматуллаев Ф., Раҳимов А., Отақулов Н., Эрматов Б., Жуманиязова Н.), этнографик маданият (Раҳматуллаева У., Миртолипова Н.), тасвирий (Абдирасилов С., Бурхонова С., *Муҳамедова М., Тураева Н., Ибрагимова А.*) ва амалий санъат ривожини (Давлатова С., Қудратова С., Холова Н.); музейшунослик масалалари (Аҳмедов Ж.) ҳамда Темурийлар даври ренессансининг турли масалаларига (Сабилов М., Яхшиев А.) бағишланган мақолалар;

Олтинчи қисм — Темурийлар даври тарихининг умумий масалаларига бағишланган бўлиб, мазкур бўлим ижтимоий хизмат (Назарова Н.), маънавий масалаларига оид (Мамаджонова М., Пардаева М., Ҳамроева С., Ширинова Ф.) мақолалардан иборат.

Тўпلامга киритилган мақолалар тегишли шўьбалар йўналишига мос равишда жойлаштирилган ва муаллифлар тақдим этган тилда — ўзбек ёки рус тилида берилган, уларга инглиз тилида қисқа шарҳлар ёзилган.

Шунингдек, ушбу тўпلامдан “Амир Темури ва Темурийлар давридаги илм-фан ва маданият ривожининг жаҳон тамаддунидаги ўрни” Республика илмий-амалий конференцияси (2016 йил 9 апрель) нинг айрим мақолалари ҳам ўрин олган.

Мазкур тўпلامни тайёрлашда ЎзР ФА Темурийлар тарихи давлат музейи ходимлари А.Шарипов (мақолаларни тўплаш, компьютерга киритиш ва тизимлаш), Ш.Икромходжаева (мақолаларни компьютерга киритиш), Ф.Раҳимов (қисқа шарҳларни инглиз тилига ўгириш) қатнашдилар.

ЎзР ФА Темурийлар тарихи давлат музейида тайёрланиб, китобхонлар ҳукмига ҳавола этилаётган “Темурийлар даврида илм-фан ва маданият ривожини ўрганиш ва тарғиб қилишнинг умумбашарий аҳамияти” номли ушбу тўпلام ўз таркибидаги янги изланишлар натижасида ёзилган сермазмун мақолалар билан мазкур давр тарихини бойитиши шубҳасиздир. Ушбу китоб темурийлар даври тарихи билан қизиқувчи кенг доирадаги ўқувчилар эътиборини тортади, деган умиддамиз.

Хуршид ФАЙЗИЕВ,

ЎзР ФА Темурийлар тарихи давлат музейи директори

ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ ЁЗМА ЁДГОРЛИКЛАРИ:
манбаиunosлик ва тарихиunosлик масалалари

Бўриев О.

**САМАРҚАНД АТРОФИДА БАРПО ЭТИЛГАН
АМИР ТЕМУР БОҒЛАРИИИИГ
ЁЗМА МАИБАЛАРДАГИ ТАВСИФИ**

Темурийлар даври ёзма манбаларида қайд этилган маълумотлардан Амир Темур ва унинг авлодлари боғлар барпо этишга катта эътибор қаратганлари маълум бўлади ва биринчи навбатда Самарқанд шаҳри яқин-атрофида яратилган боғларни бунга мисол қилиб кўрсатиш мумкин. Ўша давр ёзма манбаларида мазкур боғларнинг умумий сони, номлари, географик ўрни, яратилган вақти, ўлчами, қурилиш сабаби, номининг этимологияси, ҳашамати кабилар ҳақида маълумотлар берилган.

Низомиддин Шомийнинг “Зафарнома”сида 6 та боғ — Боғи Дилкушо, Боғи Чинор, Боғи Давлатобод, Жаҳоннамой (Қаротўба), Нақши Жаҳон, Тахти Қорача боғлари номлари эслатилган. Низомиддин Шомий Қаротўба боғини унда қурилган Жаҳоннамой кўшки номи билан атаган.

Клавихо ўз “Кундалиги”да жами 8 та боғ ҳақида сўз юритади ва шундан тўрттасининг номини келтиради: Талисия ёки Кальбет — Гулбоғ (Боғи Давлатобод); Диликаха — Боғи Дилкушо; Байгинар — Боғи Чинор; Багино — Боғи Нав. Кастилия элчилари тўртта боғда (Боғи Дилкушо, Боғи Биҳишт, Боғи Нав, Боғи Чинор) расмий меҳмон бўлганлар.

Ҳофизи Абру “География” асарида 8 та боғ номини санаб ўтган: Боғи Дилкушо, Боғи Чинор, Боғи Биҳишт, Боғи Бўлду, Боғи амирзода Шохрух, Боғи Баланд, Боғи амирзода Улуғбек, Боғи Майдон. Улардан охирги иккитаси Улуғбек томонидан барпо этилган.

Шарафуддин Али Яздий “Зафарнома” асарида 11 та боғ номи келтирилган: Боғи Дилкушо, Боғи Чинор, Боғи Давлатобод, [Боғи Нав], Боғи Қаротўпа, Нақши Жаҳон боғи, Боғи Тахти Қорача, Боғи Шимол, Боғи Биҳишт, Боғи амирзода Шохрух, Боғи Баланд.

Ибн Арабшоҳнинг “Ажойиб ал-мақдур” асарида 6 та боғ номи кўрсатилган: Бўстон уш-Эрам, Зийнат уд-Дунё, Жаннат ул-Фирдавс, Бўстон уш-Шимол, Жаннат ул-Улё, Тахти Қорача¹.

Захириддин Бобур “Бобурнома”да 9 та боғ номини келтирган: Боғи Биҳишт, Боғи Бўлду, Боғи Дилкушо, Боғи Майдон, Боғи Нав, Боғи Чинор, Боғи Шимол, (Боғи) Нақши Жаҳон, боғча (Улуғбек боғи).

Демак, Самарқанд атрофида Амир Темур яратган боғларнинг умумий сони энг кўп (11 та боғ) Шарафуддин Али Яздийнинг “Зафарнома” асарида берилган. Унга Ҳофизи Абру “География” ва Захириддин Бобур “Бобурнома”да қайд этган “Боғи Бўлду” қўшилса, жами 12 та бўлади.

Уларнинг аталиши форсий манбаларда деярли бир хил. Бироқ Кастилия элчиси Клавихо боғ номларини ўз испан талаффузида ёзган бўлса, араб тарихчиси Ибн Арабшоҳ арабчага таржима ва қисман ўзгартирилган шаклда беради. Улардан иккитасини тахмин қилиш мумкин: Бўстон уш-Шимол — Боғи Шимол ва Жаннат ул-Улё — Боғи Биҳишт.

Амир Темур Самарқанд шаҳри теваарак-атрофларида қурдирган ҳашаматли боғларнинг географик ўрни ҳақида “Бобурнома”даги маълумотлар аниқлиги билан ажралиб туради: “Самарқанднинг шарқида икки боғ солибтур, бириким йироқроқтур, Боғи Бўлдудур, ёвукроғи Боғи Дилкушодур. Андин Феруза дарвозасиғача хиёбон қилиб, икки тарафида терак йиғочла-

¹ Ибн Арабшоҳ. Амир Темур тарихи. Ажойиб ал-мақдур фи тарихи Таймур (Темур тарихида тақдир ажойиботлари) / Сўз боши, араб тилидан таржима ва изоҳларни У.Уватов тайёрлаган. Масъул муҳаррир А. Ўринбоев. 2-китоб. – Тошкент: Мехнат, 1992. – Б. 82–83.

ри эктурубтур. Дилкушода ҳам улуғ кўшк солдурубтур, ул кўшкта Темурбекнинг Ҳиндустон урушини тасвир қилибтурлар”².

Боғи Биҳишт. Самарқанд боғлари ичида вақт жиҳатдан биринчи қурилгани Боғи Биҳишт эди ва унинг яратилиши ҳақида Шарафуддин Али Яздий шундай ёзади:

“Шу йили (779/1377) ҳазрат Соҳибқирон амир Мусонинг пушти камаридан бўлган маҳди аъло Туман-огони шариатга мувофиқ тўй-ҳашам қилиб ўз никоҳига олди.

Он ҳазратнинг муборак хотири хурлар зотидан бўлган малаксимон маликанинг кўнглини ҳушлаш учун жаннат мисол бир бўстон барпо этилишини такозо этди. Бу ҳақда тезда фармон берилди ва Самарқанднинг ғарбида юлдузлар уй (бурж)ларининг сонига мувофиқ холда бир-бирига туташ ўн иккита боғдан иборат битта боғ яратдилар. Унда бир мухташам кўшк ҳам қурдилар, яхшилаб безадилар ва номи ҳам ўзига мос қилиб қўйилди, яъни “Боғи Биҳишт” деб аталди”³.

Соҳибқирон Боғи Биҳиштда катта зиёфат беради ва таклиф қилинган меҳмонлар ичида элчи Клавихо ҳам бўлган. У мазкур боғ тўғрисида муҳим маълумотлар ёзиб қолдирган⁴.

Боғи Дилкушо. Амир Темур 799 (1396) йил кузида Кониғил ўланги чеккасида боғ қуришга буюради ва кишининг баҳри-дили очиладиган жой бўлганлиги учун уни “Боғи Дилкушо” деб атайдилар⁵. Боғ тўртбурчак шаклда бўлиб, ҳар бир томонининг узунлиги 1500 шаръий газ (тахм. 1 км) ва марказида уч қисмдан иборат баланд гумбазли бир қаср қурилган эди⁶.

Амир Темур мазкур боғни ўша кезларда совчилар жўнатган Ҳизрхожахоннинг қизи Тугал хоним учун белгилаган эди. Боғ қурилиши тугагач, Соҳибқирон қишлоқ учун Тошкент вилоятига боради⁷. Ҳижрий 800 йил раби ул-аввал ойининг боши (1397 йил 22 ноябр)да Тугал хоним Чинос қишлоғида қишлоқда турган Амир Темур хузурига етиб келади. Амир Темур ўша ерда катта тўй қилиб, уни ўз никоҳига олади⁸.

Боғи Шимол. Шарафуддин Али Яздийнинг “Зафарнома” асарида ёзишича, бу боғ Амир Темур томонидан Самарқанднинг шимолида яратилган бўлиб, шу сабабдан “Боғи Шимол” деб ном олган экан⁹. Бироқ ундаги иккита кўшк қурилишига кейинроқ, 799 йил жумода ал-охир (1397 йил март—апрель)да асос солинган. Боғдаги иккинчи кўшк Мироншоҳнинг қизи Бекаси Султонга аталгани, лойиҳаси турли мамлакатлардан келтирилган меъморлар томонидан чизилгани ва Соҳибқирон уни маъқуллагандан сўнг қуришга киришганлари айтилган¹⁰.

Ибн Арабшоҳ мазкур боғнинг номини арабчага таржима қилиб, Бўстон уш-Шимол деган. Заҳириддин Бобур: “Яна Самарқанднинг қуйи ёнида (шимоли ва ғарбида) Боғи Шимол ва Боғи Биҳишттур”¹¹, — деб ёзади боғнинг ўрни ҳақида. Шарафуддин Али Яздий “Зафарнома”да Боғи Шимолдан жанубда Боғи Нав жойлашганини ҳам таъкидлаб ўтади¹².

Боғи Нав. Самарқанд шаҳри яқин-атрофида Соҳибқирон қурдирган боғлар ичида энг ҳашаматлиси охирги барпо этилгани Боғи Нав эди. Ундаги кўшк бошқа боғлардаги кўшклардан

² Бобур Заҳириддин Муҳаммад. Бобурнома / П.Шамсиев, С.Мирзаев ва Э.Мано нашрлари асосида қайта нашрга тайёрловчи. С.Ҳасанов. — Тошкент, 2002. — 336 б. — Б. 59.

³ Шарафуддин Али Яздий. Зафарнома. ЎзФА Шарқшунослик институти қўлёзмаси, № 4472. Фотофаксимил нашр. Нашрга тайёрловчи, сўзбоши, изоҳ ва кўрсаткичлар муаллифи А.Ўринбоев. — Тошкент, 1972. 162аб варақлар.

⁴ Клавихо, Руи Гонсалес де. Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403—1406 гг.) / Пер. со староиспанского, предисловие и комментарий И.С. Мироковой. — М.: Наука, 1990. — С.111—112; Клавихонинг Самарқандга саёҳати. Рус тилидан таржима, кириш сўз ва изоҳлар Омонулло Бўриевники. — Тошкент, 2004. — Б.17.

⁵ Яздий. Зафарнома (1972). 293б варақ.

⁶ Яздий. Зафарнома (1972). 294а варақ.

⁷ Яздий. Зафарнома (1972). 293б — 294а варақлар.

⁸ Яздий. Зафарнома (1972). 294б варақ.

⁹ Яздий. Зафарнома (1972). 289а варақ.

¹⁰ Яздий. Зафарнома (1972). 289аб варақлар.

¹¹ Бобур. Бобурнома (2002). 59-б варақ.

¹² Яздий. Зафарнома (1972). 294б варақ.

ўзининг катталиги билан ажралиб туришини Клавихо ҳам Шарафуддин Али Яздий ҳам таъкидлайдилар.

Боғи Нав тавсифи Яздий “Зафарнома” асарида батафсилроқ берилган. Унинг ёзишича, мазкур боғ Боғи Шимолнинг жанубида жойлашган ва тўрт томондаги деворлари хар бирининг узунлиги 1500 шаръий газ (тахм. 1 км.) бўлиб, ўртасида ҳашаматли шоҳона қаср қад ростлаб турган. Ундаги кўшк мармар тошлар, фавворалар, қошиқорилар билан ўта чиройли тарзда зийнатланган эди¹³. Унда хорижий, жумладан, Шом (Сурия) усталари қатнашганини ҳисобга олсак, қурилиш вақти Амир Темурнинг етти йиллик юришининг охириги йилларига тўғри келади.

Юкорида келтирилганидек, бир нечта боғ Кўҳак тепалиги атрофларида барпо этилган. Абдураззоқ Самарқандий Улуғбек расадхонаси жойлашган жойни Самарқанднинг шимоли-шарқида (Самарқанднинг шимолида, шарқ томонга мойилроқ) деган¹⁴. Демак, Кўҳак тепалиги этагида ва яқинида жойлашган боғлар Самарқанд шаҳридан шимоли-шарқ томонда бўлади:

Боғи Нақши Жаҳон. Шарафуддин Али Яздийнинг “Зафарнома” асарида ушбу номда иккита жой назарда тутилган: бири — Исфаҳон ёнида; Амир Темур беш йиллик юриши чоғида (1392—1396) Исфаҳон шаҳри ташқарисидаги Нақши Жаҳон деган мавзеда беш кун тўхтаган¹⁵; иккинчиси — Кўҳак тепалигининг этагида Амир Темур барпо этган боғ, Исфаҳонда бўлганидан эсдалик сифатида уни “Нақши Жаҳон” деб атаган. Боғнинг барпо этилиши Амир Темурнинг беш йиллик юришдан қайтгандан (1396 й.) кейинги вақтга тўғри келади.

Заҳириддин Бобур ушбу боғнинг номи, жойлашган жойи, XV асрнинг охиридаги ҳолати ҳусусида аниқ ёзган: “Темурбек... Пуштайи Кўҳакнинг доманасида Кониғилнинг қора суйининг устидаким, бу сувни Обираҳмат ҳам дерлар, бир боғ солибтур. Нақши Жаҳонға мавсум. Мен кўрган маҳалда (XV аср охирида) бу боғ бузулуб эди, оти беш қолмайдур эди”¹⁶.

Боғи Бўлду номли боғ Ҳофиз Абрунинг “География” асаридаги Самарқанд боғлари рўйхатида ва “Бобурнома”да қайд этилган. “(Темурбек) Самарқанднинг шарқида икки боғ солибтур, бириким йироқроқтур, Боғи Бўлдудур, ёвукроғи Боғи Дилкушодур. Андин Феруза дарвозасига хибон қилиб, икки тарафида терак йиғочлари эктурубтур”¹⁷, — деб ёзади Бобур. Амир Темурнинг бу боғда бўлганлиги ҳақида маълумот йўқ.

Боғи Баланд (Боғи Буланд) — Темурийлар даври муаллифларидан Ҳофиз Абру ва Шарафуддин Али Яздий бу боғни Амир Темур яратган боғлардан бири сифатида эслатганлар, бироқ ўрни аниқ кўрсатилмаган. Шарафуддин Али Яздий “Зафарнома”да Амир Темур юришлардан, жумладан, Ҳиндистон юришидан ва етти йиллик юришдан қайтганида Боғи Баландда ҳам бўлганини ёзган¹⁸.

Боғи Чинор — Шарафуддин Али Яздий “Зафарнома”да: “Амир Темур пешиндан сўнг Боғи Чинор ва Нақши Жаҳонга ташриф буюрди”,¹⁹ — деб ёзган. “Бобурнома”да Нақши Жаҳон боғи Кўҳак тепалиги этагида Обираҳмат ариғи икки томонида деб ёзганидан Боғи Чинорнинг ўрни Кўҳак тепалиги яқинида бўлган, дейиш мумкин.

Боғи амирзода Шоҳрух — унинг номини Ҳофиз Абру “География” асарида ва Шарафуддин Али Яздий “Зафарнома”да эслатганлар. Али Яздийнинг ёзишича, Соҳибқирон вафо-

¹³ Яздий. Зафарнома (1972). 458а варақ.

¹⁴ Абдураззоқ Самарқандий. Матлаи саъдайн ва мажмаи баҳрайн. II жилд биринчи қисм, 1405–1429 йил воқеалари; II жилд иккинчи ва учинчи қисмлар, 1429–1470 йил воқеалари // Форс тилидан таржима, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи А. Ўринбоев. Географик номлар изоҳли кўрсаткичи О.Бўриев. Тарихий шахс, воқеа ва атамаларга изоҳ беришда Ғ.Каримов ва Э.Миркомиллов иштирок этишди. — Т.: Ўзбекистон, 2008. — Б. 832; II жилд биринчи қисм. — Б. 376–381.

¹⁵ Яздий. Зафарнома (1972). 240б варақ.

¹⁶ Бобур Заҳириддин Муҳаммад. Бобурнома / П.Шамсиев, С.Мирзаев ва Э.Мано нашрлари асосида қайта нашрга тайёрловчи. С.Ҳасанов. — Топкент, 2002. — Б. 59.

¹⁷ Бобур Заҳириддин Муҳаммад. Бобурнома / П.Шамсиев, С.Мирзаев ва Э.Мано нашрлари асосида қайта нашрга тайёрловчи. С.Ҳасанов. — Топкент, 2002. — Б. 59.

¹⁸ Яздий. Зафарнома (1972). 292б, 457б варақлар.

¹⁹ Яздий. Зафарнома (1972). 346а варақ.

тидан сўнг, Алиободга келиб жойлашган унинг оила аъзолари аздорлик маросимини ўтказиш ниятида шаҳарга кирмоқчи бўлиб Чорраха дарвозасига келадилар. Бирок уларни шаҳарга киритмайдилар ва улар тунни ана шу дарвоза яқинидаги Амирзода Шоҳрух боғида ўтказишга мажбур бўладилар.

Шаҳрисабздан Самарқандга келишда Тахти Қорача довонидан бошлаб Темурийлар даври ёзма манбаларида куйидаги кетма-кетликда учта боғ — Боғи Тахти Қорача, Боғи Қаротўпа, Боғи Давлатобод эслатилган. Бу боғларда Амир Темур Ҳиндистонга юриши ва етти йиллик юриши чоғида боришда ва қайтишда тўхтаб ўтган.

Боғи Тахти Қорача — Шарафуддин Али Яздий “Зафарнома” асарида мазкур номда иккита жой қайд этилган: бири — Шероз атрофида; Амир Темур уч йиллик юриши чоғида 1397 йил декабрда лашкар билан Форс мамлакатининг пойтахти Шерозга етиб боради ва шаҳар ташқарисидаги Тахти Қорача деган жойда тўхтади²⁰; иккинчиси — Самарқанддан Кешга борадиган йўлдаги тоғ ён бағрида (Шарафуддин Али Яздий ёзишича, у ердан Самарқандгача масофа етти фарсах (тахм. 45 км) келади). Амир Темур бир боғ яратишни ва боғ ичидаги баланд жойда бир кўшк қуришни буюради. Боғ ичидан ўтган сойдан шарқираб сув оқарди. Фармонга мувофиқ қурилиш якунига етгач, унга “Тахти Қорача” деган ном берилади (Шероз яқинидаги мавзе номига мослаб). Тарихий кечинмалар баёнига кўра, боғ қурилишининг вақти 1398 йил баҳорига тўғри келади²¹. Тахти Қорача боғидан довонгача ораликда Қутлуғ Юрт деган аҳоли маскани ҳам бўлган²². Ибн Арабшоҳ ҳам бу боғни эслатиб ўтган: “[Амир Темур] Самарқанд билан Кеш ўртасида бир бўстон (боғ) барпо этиб, унда бир қаср қурдирди ва уни Тахти Қорача деб атади. Ҳикоя қиладиларки, қаср қурувчиларидан бировининг бияси йўқолиб, олти ой шу бўстонда ўтлаб юргандан кейин уни топиб олган”²³.

Боғи Қаротўпа (Қоратепа боғи) — Амир Темур томонидан Шаҳрисабздан Самарқандга келишда Тахти Қорача боғидан кейин барпо этилган боғ; унда қурилган кўшк эса Темурийлар даври манбаларида “Кўшки Жаҳоннамой” деб аталган. Шарафуддин Али Яздий одатда иккала номни бирга (Боғи Қаротўпа — Кўшки Жаҳоннамой) келтиради²⁴. Низомиддин Шомий “Зафарнома” асарида уни фақат Кўшки Жаҳоннамой деб қайд этган²⁵. Қоратепа боғида Кастилия элчиси Клавихо ҳам бўлган, бироқ номини эслатмаган. “... ўттизинчи августда (1404 йил) улар (элчилар) сеньорга тегишли бир катта ҳашаматли уйда тушлик қилдилар. Бу уй текисликда дарё бўйида катта ажойиб бир боғнинг ўртасида жойлашган эди”²⁶, — деб ёзади Клавихо.

Қоратепа боғи тугаб кетган бўлса-да, лекин унинг номи ҳозиргача сақланган ва ҳозир у ерда Қоратепа аҳоли маскани бор.

Боғи Давлатобод — Амир Темур фармони билан Шаҳрисабз—Самарқанд йўналишида яратилган боғ. Унинг номи Низомиддин Шомий “Зафарнома” асарида Соҳибқироннинг Ҳиндистон юришидан қайтиши (1399 йил) воқеалари баёнида эслатилганидан келиб чиқиб²⁷, боғ анча илгари яратилган, дейиш мумкин. Руи Гонсалес де Клавихо Самарқандга келганида (1404 йил) Давлатобод боғи жуда ҳашаматли жой бўлган ва у ўз “Кундалиги”да бу ҳақда батафсил ёзган:

²⁰ Яздий. Зафарнома (1972). 191а варақ.

²¹ Яздий. Зафарнома (1972). 294б – 295б варақлар.

²² Яздий. Зафарнома (1972). 346а варақ.

²³ Ибн Арабшоҳ. Амир Темур тарихи. Ажойиб ал-мақдур фи тарихи Таймур (Темур тарихида тақдир ажойиботлари) / Сўз боши, араб тилидан таржима ва изоҳларни У.Увагов тайёрлаган. Масъул муҳаррир А. Ўринбоев. 2-китоб. – Т.: Меҳнат, 1992. – Б.82–83.

²⁴ Яздий. Зафарнома (1972). 346а, 350б, 456б варақлар.

²⁵ Низомиддин Шомий. Зафарнома / Форс тилидан ўтирувчи Юнусхон Ҳакимжонов. Таржимани қайта ишлаб наشرга тайёрловчи ва масъул муҳаррир А. Ўринбоев. Изоҳлар ва дугатларни тузувчи Ҳ.Кароматов (географик номлар изоҳи – О.Бўриевники). Ҳофизи Абрўнинг “Зафарнома”га ёзган “Зайл”и – (“Илова”)ни форсийдан ўтирувчи ва изоҳларни тузувчи О.Бўриев. – Т.: Ўзбекистон, 1996. – Б. 210.

²⁶ Клавихо, Руи Гонсалес де. Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403 – 1406 гг.) / Пер. со староиспанского, предисловие и комментарии И.С. Мироковой. – М.: Наука, 1990. – Б. 10.

²⁷ Низомиддин Шомий. Зафарнома – Т.: Ўзбекистон, 1996. – Б. 275.

“Якшанба эрталаб, ўттиз биринчи августда (1404 йил) элчиларни пахса девор билан ўралган, бир лига²⁸ масофага чўзилган [бир] боққа олиб келдилар. Унда турли мевали дарахтлар, жумладан, цитронлар ва лимонлар ўсарди; олтита катта ҳовуз бор эди; ўртада боғнинг бошидан охиригача шарқираб ариқ оқиб турарди.

Ҳовузлар орасидан кенг хиёбонлар қилинган, уларнинг икки томонида виқор билан бўй чўзиб турган улкан дарахтлар соя солиб турарди. Мазкур хиёбонлардан бутун боғ бўйлаб катта-кичик йўлчалар мавжуд ва уларда юриб боғда сайр қилса бўлади.

[Боғ ўртасида] тупроқ тўкиб ҳосил қилинган усти ясси тепалик ўртасига кўркам кўшк барпо этилган. Унда олтин, лазур ва сирланган нақшлар ишлаб безатилган ҳужралар бор. Кўшк жойлашган тепалик айланасига сув тўлдирилган хандақ билан ўралган, унга махсус ариқдан узлуксиз сув қуйилиб туради. Кўшк жойлашган тепаликка ўтиш учун [хандақ устига] қарама-қарши томонлардан иккита кўприк қурилган. Кўприклардан дарвозаларга борилади, сўнгра зиналар орқали тепаликка чиқилади; яъни кўшк яхшигина ҳимояланган эди.

Боғда оҳулар ва кўплаб товуслар сайр қиларди, уларни бу ерга сеньор (Темурбек) буйруғига кўра келтирганлар. Боғдан майдони [ана шу] боғ майдонига тенг келадиган узумзорга ўтиларди, у ҳам пахса девор билан ўралган. Девор бўйлаб экилган дарахтлар баланд қад кўтарган, жуда кўркам. Кўшк ва боғ Талисия, уларнинг тилида Кальбет (Гулбоғ), деб аталади”²⁹.

Хулоса. Амир Темур Самарқанд атрофларида барпо этган боғлар, унинг вафотидан сўнгра ўзининг олдинги улуғворлиги ва моҳиятини аста-секин йўқотиб борди. Сабаби, биринчидан, Темурийлар давлатининг пойтахти Ҳиротга кўчган бўлса, иккинчи, Мирзо Улуғбекда барча боғларни доимий назорат қилиб туриш имконияти иқтисодий жиҳатдан чекланган эди. Боз устига, Улуғбек ўз даврида, асосан, илм-фан ва таълим тизими ривожига эътиборни кучайтирди.

Шунга қарамасдан, бу даврда (хатто XV аср иккинчи ярмида ҳам) айрим боғлар сақланган, жумладан, Улуғбек ҳукмдорлигида Боғи Дилкушо ва Боғи Чинорда мўътабар меҳмонларни кутиб олганлар³⁰. XV аср иккинчи ярмида Амир Темур боғларидан Боғи Нав обод бўлган. Заҳириддин Бобур “Бобурнома”да Шайбонийхон билан жанги олдидан бир неча кун Боғи Навда турганини айтади³¹.

Лекин XV асрнинг охирларига бориб Амир Темур боғлари аксарияти тугаган эди. Заҳириддин Бобур Нақши Жаҳон боғи ҳақида сўз юритаркан, “Мен кўрган маҳалда (XV аср охирида) бу боғ бузулуб эди, оти беш қолмайдур эди”³², — деб изоҳ беради.

Details about the gardens created by Amir Temur on the outskirts of Samarkand provided in the manuscripts written at that time are discussed in this article. They include the number of the gardens, their names, location, foundation date, sizes, reasons of their construction, name etymology and their grandeur.

²⁸ Лига – қадимги испан узунлик ўлчов бирлиги, 5572 м.

²⁹ Клавихо, Руи Гонсалес де. Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403 – 1406 гг.) / Пер. со староиспанского, предисловие и комментарий И.С. Мирковой. – М.: Наука, 1990. – С. 106; Клавихонинг Самарқандга саёҳати (2004). – Б.10–11.

³⁰ Абдурраззоқ Самарқандий. Матлаи саъдайн (2008). II жилд биринчи қисм. – Б. 345, 353, 381.

³¹ Бобур Заҳириддин Муҳаммад. Бобурнома / П.Шамсиев, С.Мирзаев ва Э.Манонашрлари асосида қайта нашрга тайёрловчи. С.Ҳасанов. – Тошкент, 2002. – Б. 82.

³² Ўша асар. – Б. 59.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi <https://kitobxon.com/oz/asar/3777> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси <https://kitobxon.com/uz/asar/3777> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/3777>